

PARLAMENTARIZMAS

II. Parlamentinės tvarkos esmė

PRANAS RAULINAITIS

1. Parlamentinės tvarkos sąvoka

Parlamentinės tvarkos esmėje suprantama, kad toji institucija, kurią mes vadiname *parlamentas* arba Lietuvoje *Seimas*, turi būti kieno nors valios, siekimų ir norų atstovybė arba atstovavimas. Atstovavimo sąvokoje yra reikalingas santykis vieno ar daugelio asmenų prie kitų asmenų arba prie vieno asmens tuo būdu, kad vieno ar daugelio asmenų valia pareiškiamė jų atstovais ir tai valiai duodama juridinio pamato reikštis viena ar kita forma. Parlamento gi atstovavimo sąvoka turi ne vien juridinės-konstitucinės svarbos, bet svarbiausia yra vienokios ar kitokios politinės valstybės struktūros išraiška, kuria duodama teisės tautai pareikšti savo valia per atstovus parlamentą sudarančius.

Galima abejoti, ar tauta gali savo valios reiškimą teoretiniai deleguoti kam nors ir įgalioti jos atstovus teisėtai ir privalomai reikšti tautos valią. Šiuo klausimu yra labai daug ginčų ir įvairių nuomonių, kurios jau ne nuo šiandien yra reiškiamos. Taip antai filosofas ir pedagogas Jean Jacques Rousseau savo veikalė „*Contrat Social*“ išleistame XVIII šimtmetų rašo: „La volonté ne se représente point: elle est la meme, ou elle est autre; il n’y a point de milieu“ (III, 15). Bet visgi mes turime gyvenimo faktus, kurie dementavo Rousseau teoriją ir įrodė, kad valia, ne vien privatiniuose santykiuose, kuriuos tvarko civilinė teisė, bet taip pat ir valstybės valdyme ir tautos valios reiškime gali būti ir yra atstovaujama. Toksai valios atstovavimo atsiradimas yra ir paties Rousseau dėstomas jo garsioje *contrat social* teorijoje, kuria nustatoma, kad pirmąkart žmonės, pailsę gyventi prigimties stovy, sutarė padaryti tam stoviui galą ir įvesti sutarties tvarką. Sudaryti su-

tartį – reiškia atsisakyti nuo savo berybės ir nepriklausomos valios, kuri, pasišvęsdama, sukūrė aukštesnę autoritetą ir tuo sudarė civilinę draugiją. Bet ne vien Rousseau šią teoriją sudarė, ji jau buvo skelbiama pirma jo anglo Locke, Hobbes, vystoma Wolff'o ir jau net pirmiau prileidžiama filosofų Hugo Grotius ir Puffendorf, kurie daug pasidarbavo sukurdami taip vadinamąją tautų teisę. Taip pat prie socialinės sutarties teorijos sudarymo prisidėjo XVI amžiaus jėzuitas Suarez savo knygoje „De legibus ac Deo legislatore“.

2. Tautos suverenumas

Ir mūsų Valstybės konstitucija, nors nesakydama iš kur paeina civilinė draugija, nustato, kad „Suvereninė Valstybės valdžia priklauso Tautai“ (V. K. paragrafas 1 posmas 2). Dabar gali kilti klausimas, tai kaipgi galų gale su tautos valios pareiškimu ir tos valios pamatu. Tautos valiai reikšti pamatas yra taip vadinama tautos suverenumo teorija, kuri remiasi sekančiu samprotavimu. Socialinio kontrakto teorija negali išsilaikyti jau tuo vien prastu samprotavimu, kad nėra nė vieno istorijos pavyzdžio, kur tauta būtų suėjusi ir laisvai sukūrusi savo atstovybę savo valiai reikšti. Tad liekasi labai aiškus dalykas, kad tautos valia egzistuoja ir duoda save atstovauti per vyriausybę vien dėlto, kad tai daroma visos tautos labui. Ši aksioma yra aiškiai formuluota ir viduramžio teologų ir net energingai pabrėžta Philipp'o Pot jo garsioje kalboje „Etats generaux“ posėdy 1484 met.¹ Ši teorija statoma yra ne vien sveiko proto ir gyvenimo praktikos reikalavimais, bet ji yra taip pat tikra juridinė neginčijamo socialinio fakto interpretacija. Tautos suverenumas yra atstovaujamas ir jo vardu yra šalis valdoma ar tai jėga, ar tai viešosios nuomonės pritarimu. Jėga negali ilgai atstovauti tautos suverenumui ir galų gale pati pasitraukia arba būna kitos jėgos – revoliucinės galios – pašalinama. Tam pavyzdžių daug nereikia ieškoti. Mes turime klasinį pavyzdį monarchinės Rusijos asmenyje ir

¹ Esmein, 7 ed. I p. 291.

dabartinė Rusija, kur tautos suverenumui atstovauti svarbiausias faktorius yra jėga, gali susilaukti tokio pat likimo. Tautos valiai atstovauti tiksliausia yra forma, kada atstovaujamiems pritaria viešoji nuomonė. Šios nuomonės pritarimas įvairiai reiškiamas, ar tai spauda, susirinkimais, referendumu ar tiesiog organizuojant pastovią ir nuolatinę tautos valios atstovybę parlamento institucijos forma.

3. Parlamentas

Parlamentinis tautos valios atstovavimas yra pats normalinis ir reikalingas mūsų laikų dvasiai ir išsivysčiusiai piliečių asmens laisvei bei politinei tautos sąmonei. Kadangi mūsų laikais nėra galimybės visą tautą sušaukti į vieną vietą ir jos valios ir norų išklausti bei paskum vykdyti per pačios tautos paskirtus asmenis, kaip tai dar ir dabar yra daroma kai kuriuose Šveicarijos kantonuose, antai Glarus, kur susirenka visi į Landsgemeinde ir tiesioginiai savo valią pareiškia, tai reikia organizuoti reprezentatyvinę tautos valios reiškimo institucija. Dar ir be to sunku yra tautai tiksliai ir gerai savo valią pareikšti ir visus šalies interesus svarstyti, nes nei tinkamo reikalų supratimo, nei noro jais užsiimti mes visos tautos nariuose nerasime. Todėl tauta, negalėdama pati savęs tiesioginiai valdyti, turi organizuoti tam tikrą savo valios atstovybę parlamento formoje, kuri yra pritinkamiausia mūsų demokratiniams laikams.

4. Parlamentas ir galių išskyrimas

Parlamentinėje tvarkoje įstatymų leidžiamoji ir jų vykdomoji galia yra formaliniai atskirtos ir nuo viena kitos priklauso tam tikra konstitucijos nustatyta tvarka. Bet faktinai ir viena, ir kita galia dirba bendrai ir turi viena kitai ne mažos įtekmės. Juo labiau, vykdomoji galia turi taikintis prie įstatymų leidžiamosios, nes pastaroji kaip tik turi teisės vykdomąją galią ir atstatyti ir pertvarkyti ir ją kontroliuoti. Vykdomoji galia arba vyriausybė tiek ir tol tegali gyvuoti, kol parlamentas jos darbams pritaria ir jos politiką užgiria. Jeigu gi vyriausybė nustoja parla-

mento pasitikėjimo – ji turi pasitraukti. Mūsų konstitucija aiškiai sako, kad „Ministeriai turi turėti Seimo pasitikėjimą. Ministerių Kabinetas ir kiekvienas Ministeris turi atsistatdynti, jei Seimas stačiai pareiškia jiems nepasitikėjimą“ (V. K. 59 paragrafas 2 posm.). Mūsų konstitucijos tvarka yra ir kitose parlamentinėse valstybėse².

Bet būva ir priešingai, kada vykdomajai galiai paprastai duodama teisė paleisti parlamentas. Šios teisės neturi tarp kitko Šveicarijos direktorija ir Amerikos prezidentas. Mūsų šaly ta teisė duota yra Respublikos Prezidentui valstybės konstitucijos 52 paragrafe. Tą teisę mūsų prezidentas jau kartą panaudojo, paleisdamas pirmąjį Seimą 1923 metais kovo mėnesio 13 dieną. Ši teisė labai plačiai yra naudojama Anglijoje, kur veik nė vienas parlamentas (*House of Commons*) nesulaukė savo konstitucija nustatytosios kadencijos pabaigos. Šia parlamento paleidimo teise naudojosi Vokietijoje ne tik Bismarkas, kuris visa savo esybe buvo priešingas parlamentinei tvarkai, bet ir mūsų demokratiniais laikais Vokietijos prezidentas Ebertas, kuris paleido parlamentą 1923 m. ir 1924 m. spalio mėnesyje dėl partijų nesutarimo vėl paleido Vokiečių Reichstagą. Dar neseniai t. y. 1924 met. spalio 9 d. Anglų karalius paleido Žemuosius Rūmus, kurių rinkimai įvyko tą pat metų spalio 29 d.

Iš čia seka, kad vyriausybė ne visuomet gali palaikyti gerus ir lojalius santykius su parlamentu. Kartais prisieina vyriausybei pasitraukti, juo labiau, jeigu rinkimuose gauna viršų ne vyriausybę palaikančios partijos. Bet visgi vyriausybė daug bendradarbiauja su parlamentu ir net kai kuriose valstybėse kaip tai Rumunijoje, reikalaujama, kad laike parlamento posėdžių būtų bent vienas ministeris³. Mūsų Seimas to nereikalauja, bet kartais atstovai piktinasi, kaip ministerius liečiančiuose debatuose jų pačių nėra. Taip 1924 m. valst. liaud. atstovas Šleževičius iš Seimo tribūnos reiškė savo nepasitenkinimo, kalbėdamas

² Austrijos Konstitucija str. 53, Vokietijos Konstitucija 54, Suomų konstitucija 36, 43.

³ Rumunų konstitucija, 96 paragrafas, 2 posmas Revue du droit public 1924, N 20 p. 285.

dėl Ministerio Pirmininko Tumėno deklaracijos, kada paties p. Tumėno posėdžių salėje nebuvo.

5. Parlamentas ir teismas

Lietuvos Valstybės konstitucijoje yra nustatyta straipsny 65, kad „Teismo sprendimas negali būti keičiamas arba naikinamas kitaip, kaip tik teismo, įstatymuose nurodyta tvarka“. Toliau gi toje pat konstitucijoje yra pasakyta, kad „Teismas sprendžia administracijos įsakymų teisėtumą“ (str. 68). Iš mūsų valstybės konstitucijos čia išrašytų nuostatų seka, kad mūsų teismų sprendimai negali būti nei keičiami nei naikinami kitų institucijų kaip paties teismo. Taip kad jau tas, ką teismas yra nusprendęs, negali teisėtai pakeisti nei Vyriausybė nei Seimas. Taip pat, iš kitos pusės mūsų Teismas negali kištis į Seimo darbus ir spręsti apie jo leidžiamųjų įstatymų teisėtumą, t. y. jų atatikimą Valstybės Konstitucijai, nes teismui leista yra vien spręsti apie administracijos įsakymų teisėtumą. Teismas turi teisės tuo būdu vien kontroliuoti administracijos aparato, išskyrus ministerius, kurie prie administracijos nepriklauso, o sudaro vyriausybę, leidžiamųjų įsakymų atatikimą veikiantiems šalyje įstatymams.

Bet pažiūrėkime, kokie gali būti teoretiniai sumetimai del parlamento ir teismo santykių. Pirmiau pažiūrėkime, kas tai yra padarytasai teismo sprendimas, šiuo klausimu esamas pamatinės idėjas, o paskui galėsime atsakyti, kiek teismo sprendimai privalomi ir kokie parlamentams ir tuo būdu nustatysime parlamento ir teismų santykius.

Civilinėje ar baudžiamojoje byloje teisėjas konstatuoja teisėtumą ir sprendžia. Jo sprendimas įgauna privalomos galios perėjęs atatin-kamas instancijas arba išlaukęs įstatymuose numatytą apeliacijos ir kasacijos skundui padavimo laiką.

Bet ar padarytasai nusprendimas yra visiems absoliutus ar tik re-liatyvus sąryšy su kai kuriomis institucijomis ar net atskirais asme-nimis. Mums rūpimuojau klausimu ar teismo sprendimas *in abstracto* privalomas ir parlamentui, kuris patsai leidžia įstatymus?

Praktiniai paėmus, teismo įsiteisėjęs sprendimas yra neliestinas ir jis turi būti įvykintas, nes priešingu atveju teismas veltui spręstų, kada nebūtų, kas jo sprendimus įgyvendina. Tam ir yra teismai, kad spręstų ginčus ar sakytų teisėtumą nusikaltimų atvejais, nes be teismų prisieitų privatiems asmenims, draugijoms ar valstybei savo jėga vykinti jų norimąjį ar manomąjį teisėtumą, kas privestų prie suiručių ir nesantaikos.

Teismų sprendimų galios klausimo sprendimas priklauso nuo visuomenėje įvairiais laikais dominuojančių generalinių idėjų, tautų tradicijų, kultūros, teisėjų ir juristų nuomonės ir daugelio kitų apystovų. Teoretiniai klausimą risant reikia žiūrėti sekančių samprotavimų. Tarp bendrų idėjų galima skirti dvi grupes.

1. Pirmoji grupė yra tos nuomonės, kad n u s p r ė s t a s a i t e i s m e d a l y k a s t u r i a b s o l i u t i n ė p r a s m ė.

Palaikyti socialinei taikai tarp žmonių reikia, kad t e i s m o p r o c e s a s t u r ė t ų g a l ā: svarbu, kad teisėtai padaryti teisėjo konstatavimai būtų laikomi tikrais ir nediskutuojami.

Tatai yra tikra ne vien civiliniuose, bet ir baudžiamuose dalykuose. Nes kartą padarytam ir įsiteisėjusiam civiliniam sprendimui reikalingas pastovumas dėl juridinių santykių galimybės tarp atskirų asmenų ar asmenų, draugijų ir valstybės. Baudžiamuose dalykuose nuteistasai turi irgi žinoti, kad jis tuo prasikaltimu daugiau nebus nei teisiamas, nei baudžiamas. Todėl ir *res judicata pro veritate habetur*.

Kada teisėjas nusprendė teisėtai ir tinkamai kurį nors dalyką, tai socialinės taikos dėliai pravartu, kad visi kaip suinteresuotieji, taip ir nesuinteresuotieji, kaip privatiniai asmenys taip ir viešosios institucijos ar agentai, nusilenktų prieš teisėjo konstatavimą. Jei teisėjo sprendimai kitų viešųjų agentų (teismai, valdininkai, parlamentas) nebūtų gerbiami ir vietoj padėjus teisėtą ir įsiteisėjusį sprendimą vykinti, būtų jam prieštaraujama ar jis iš kieno nors pusės būtų trukdomas, tada nebūtų pastovumo ir viešpatautų anarchija.

Pamatinė viešosios teisės idėja yra, kad viešieji agentai, kokie jie būtų, ne trukdymo, ne pavydo vieno kitiems darbais būtų užimti, bet vieni kitiems padėtų tiksliai ir sklandžiai viešosios tvarkos palaikyme ir administracijos veikime.

2. Kita šiuo klausimu idėjų grupė veda prie to, kad sumažinti nuspręsto dalyko legalinę galią. Socialinė taika gali būti nuskriausta, jei teisėjo paskelbtas sprendimas, nors ir legalus yra nerealus, neataitina tikimybei. Todelei reikia neleisti pasidaryti prieštaravimui tarp realinės ir legalinės nuspręsto dalyko padėties. Iš tikrųjų, šiuo reikalu susirūpinta visose kultūringose valstybėse ir įvesta yra tam tikras teismų sutvarkymas ir jerarchija, bylų sprendimų viešumas, dalyvavimas liudininkų, advokatų, ekspertų, etc. Leidžiama yra paduoti skundai dėl žemesnės teismo instancijos sprendimo aukštesniajai. Taip, taikos teisėjo sprendimai apskundžiami Apygardos Teismui, Apygardos Teismo Vyriausiajam Tribunolui. Neveizint visa to, gali įvykti neteisybė. Tada socialinis interesas yra dvejopas, iš vienos pusės nenorima vėl pradėti procedūra, iš kitos – negalima laikyti neteisingumo. Tada reikia sutaikinti abu interesus arba vieną kurį pašvęsti atsižvelgiant į socialinę taiką ir visuomenės nusistatymus. Kur sprendžiant dalyką suklydimo galimybės yra labai mažos, kaip daugiausia baudžiamojoje srity, tai tenai reikia laikytis teisėjo padaryto nusprendimo, kur didesnės galimybės, kaip civilinėje srity, reikia teisėjo sprendimą pripažinti relatingu.

Bet čia reikia skirti du dalykus, viena, kada teisėjas turi konstatuoti faktą – galima daugiau paklaidų; antra, kada teisėjas konstatuoja tik legelumą t. y. pritaiko faktui įstatymą – yra mažiau paklaidų.

Suvedus viršuj išdėstytus išvedžiojimus, reikia pripažinti, kad teismo padarytojo sprendimo autoritetas būtų absoliutus ir galutinas, nes priešingu atveju nebūtų galo įvairiems tų pačių bylų kėlimams iš nepatenkintųjų pusės⁴. Bet iš šios taisyklės galimos ir išimtys.

⁴ Stavskij. Zakony Graždanskije Carstva Polskago str. 1351 ir jo paduoti tenai aiškini-
nimai.

Išvedus bendrą principą reikia atsakyti į klausimą, ar parlamentas turi juridinės pareigos nusilenkti prieš teismo nutarimus ir ar jis, neat-sižvelgdamas į teismo sprendimą ir leisdamas naujus įstatymus, kurie atmaino teismo sprendimus, neperžengia savo kompetencijos ribų? Paėmus domėn bendrąjį principą, galima atsakyti, kad parlamentas privalo gerbti įsiteisėjusį teismo sprendimą, bet ne visų šalių parlamen-tarai šiam principui nusilenkia. Francūzijoje 1918 metų kovo 9 d. įsta-tymu apie butų nuomos mokestį parlamentas, remdamasis politiniais motyvais, nustatė, kad minimasai įstatymas veiks kai kurių butų nuo-mininkų naudai neatsižvelgiant į teismo jau padarytus sprendimus⁵.

Parlamento įsikišimas į teismo nuspręstuosius dalykus yra gali-mas, tas išeina iš faktinės parlamento padėties ir teisės leisti įstaty-mus, bet tokis kišimasis gali prieštarauti pačiai teisei.

Kuomet kuris dalykas teisme dar nėra išspręstas, tai parlamentas teisėtai gali kištis ir savo nutarimais nukreipti bylos eigą, jei tam yra pačio parlamento kompetencijoje numatyti dėsniai.

Lietuvos Seimas 1924 metais spalio mėn. 29 d. priimdamas dėl b. ministeriui pirmininkui Voldemarui ir b. užsienio ministeriui dr. Purickiui bylos iškėlimo nutarimą, kad ministeriams baudžiamąsias bylas turi teisės iškelti tik Seimas einant 63 str. konstitucijos nesu-laužė jokių juridinių principų. Atsiremiant įgalių išskyrimo principu galima tvirtinti, kad:

1) parlamentas turi gerbti teisiamosios galios nusprendimus, bet visgi parlamentui pasilieka teisės teismo, kaip dalies vykdomosios galios, darbus diskutuoti ir kritikuoti.

2) Teismui paliekama teisė spręsti apie administracijos įsakymų, o kai kuriose valstybėse ir parlamento išleistų įstatymų teisėtumą.

3) Teismas negali pakeisti parlamento išleistųjų įstatymų, bet kai kuriose valstybėse, kaip Amerikoje, gali atsisakyti nekonstitucinius įstatymus taikinti⁶.

⁵ Gaston Jèze. Cours de droit public 1924, Paris.

⁶ Esmein 7 ed. I vol. p. 536 sek.

Jungtinių Amerikos Valstybių konstitucijoje yra įrašyta: „The judicial power shall extend to all cases, in law and equity, arising under this Constitution and the laws of the United States“ (art. 3, sect. 2, d. 1.). „The Constitution and the laws of the united states which shall be made in pursuance thereof shall be the supreme law of the land“ (art. 6, cl. 2) t. y. teismo galia yra visiems teisės ar teisingumo atsitikimams pritaikinant šią konstituciją ir Jungtinių Valstybių įstatymus konstitucija ir Jungtinių Valstybių įstatymus Konstitucija ir Jungtinių Valstybių jai atatinantieji išleisti įstatymai... bus vyriausis šalies įstatymas⁷.

Iš šio konstitucijos teksto daroma išvada, kad įstatymų interpretavimo galioje turi būti ir sprendimas, ar šie įstatymai yra atatiną konstitucijai ar jai neprieštarauja. Kadangi konstitucija yra vyriausis šalies įstatymas, tai esant įstatymu, ar tai Jungtinių Valstybių ar atskirų valstybių konfliktui yra teismo pareiga remtis tik konstitucija ir atsisakyti taikinti nekonstitucinį įstatymą.

Baimė, kad Amerikos teismas gali būti aukščiausia politinė instancija, neturi jokio pamato, kadangi teismas nesiima įstatymų kontrolės iniciatyvos ir tik išsitaria tada, kada kas nors į jį kreipiasi ir skundžiasi, jo nuomone, nekonstitucinio įstatymo pritaikymu.

Amerikos vyriausis teismas praktikoje ne kartą yra išsitaręs dėl įstatymų konstitucionalumo, net ir 1914–1918 metų karo laiku dėl 1917 metų 18 gegužės privalomos mobilizacijos vyrų tarp 21 ir 30 metų konstitucionalumo, kurį patvirtino 1918 metų sausio 7 d. nutarimu⁸.

Jungtinių Amerikos Valstybių Konstitucijos praktika parlamento ir teismo santykių nustatyme nerado pasekėjų Europoje. Tiesa, Amerikos federalinės respublikos, veik kopijuodamos Jung. Valstybių konstituciją, priėmė ir nuostatus del parlamento ir teismo santykių, kaip va: Mexika, Argentina ir Brazilija.

Parlamento ir teismo santykių nustatyme Europos valstybių vaudautasi *M o n t e s q u i e u* paskelbtaisiais galių išskyrimo pradais ir

⁷ Esmein op. cit. p. 587 ir išrašė nurodyta literatūra.

⁸ Esmein. op. cit. t. I p. 591.

todėl neprieita prie to, kad teismai galėtų spręsti apie įstatymų konstitucionalumą. Tokio sprendimo iš teismo pusės nenorėta dar ir dėl to, kad tada teismas įgautų nepaprastai didelės įtekės visuomenės tarpe ir nukreiptų dėmesį net nuo įstatymų leidžiamosios įstaigos, ir pačiam parlamentui tada nebūtų labai rūpestinga daboti įstatymų atitikimo konstitucijai, nes nuo priešingo jai įstatymo gyventojai galėtų saugotis teismų pagalba. Bet visgi būtų ne pro šalį ir pravartu, kad teismas turėtų šiuo klausimu tam tikros galios, nes gali taikytis įstatymų nekonstitucinių dvejopos rūšies.

Viena nekonstitucinių įstatymų rūšis bus toji, kad įstatymas iš esmės, savo turiniu ir dvasia bus priešingas konstitucijai, kita nekonstitucinė įstatymų rūšis bus, kada formaliniu žvilgsniu nebus išsaugota visa procedūra, kurią nustato konstitucija, kad įstatymas būtų tinkamai išleistas ir galiotingas. Kaip vienos, taip ir antros rūšies paklaidų dėl įstatymų parlamentų praktikoje kada – niekada pasitaiko, nuo to nėra visiškai liuosas ir mūsų Seimas. Pavyzdžiui, galima paimti *D v a r ū d a r b i n i n k ū s a m d y m o i r a t s t a t y m o į s t a t y m ą* iš 1924 m. b a l. m ė n. 23 dienos, 8 paragrafo punkte b ū d ė t a s ž o d i s „l a i k a s“, kuris Seimo visai nepriimtas ir praleistas nepaskelbtas vienas iš šis paragrafas Seimo priimtas šio turinio: „Darbininkų skundus dėl būtų riša komisija iš darbo inspektorius, apskrities gydytojo ir vietos savivaldybių atstovo. Komisijos sprendimai galutini.“ Taip pat Seimo priimtiems ir atitinkama forma bei parašais respublikos prezidento paskelbtiems įstatymams daromos paskui korektūros ar šiaip jau paklaidų pataisos be jokio parašo, kas iš vis neleistina. Tokių pavyzdžių yra daug „Vyriausybės Žiniuose“. Paimkime greitomis tik Nr. Nr. 71, 72, 77, 81, 85, o norintieji gali rasti ir daugiau. Jei būtų teismo galioje, tai jis galėtų į tai dėmesio atkreipti, nes padaryti korektūros ar kitokių paklaidų atitaisymai yra nekonstituciniai ir neleistini, nes jie iškreipia Seimo tikrą valią ir tuo keliu gali privesti prie išleidimo tokių įstatymų, kurių Seimas yra visai nepriėmęs.

Bet gi ar mūsų valstybė turi teisės ir gali išleistųjų Seimo įstatymų konstitucijai atatikimo klausimą pavesti spręsti teismams? Sulig mūsų valstybės konstitucijos turiniu ir dvasia šios teisės teismai neturi ir todėl negali to klausimo spręsti. Iš kitos pusės, būtų ir netikslinga mūsų teismams toji teisė duoti prie dabartinės teismų sudėties ir teisėjų padėties.

Juridiniu išsilavinimo žvilgsniu mūsų teisėjams dar daug daug reikia pridėti, nes jų kai kurie nėra net eję juridinių mokslų.

Tad tokiems asmenims per sunku būtų spręsti įstatymo konstitucionalumo klausimas.

Taip pat mūsų teisėjai yra skiriami ir gali ir yra atleidžiami iš tarnybos. Tokia kaip taikos teisėjų, apygardos teismų, taip ir vyriausiojo Tribunolo faktinė padėtis priklausomybės žvilgsniu nuo savo vyresnybės visad gali būti tam tikras trukdymas kištis teismams į Seimo darbus ir jo išleistųjų įstatymų konstitucionalumą spręsti, nes nepatenkintasai tuo žygiu Seimas gali rasti visada būdų nuo nepatenkinamo ar per drąsaus teisėjo nusikratyti. Iš šių samprotavimų seka, kad mūsų konstitucijos nustatytos teismo teisės prie dabartinių apystovų pilnai pakankamos.

6. Seimo ir Vyriausybės bendradarbiavimas

Lietuvos Seimo gyvenime galima aiškiai pastebėti, kad vyriausybė daug bendradarbiauja su Seimu, nes dauguma svarbesniųjų įstatymų būva pačios vyriausybės Seimui pateikiama svarstyti.

Tokis parlamento ir vyriausybės bendradarbiavimas yra labai vaisingas ir šaliai naudingas. Tas yra numatoma visose naujose konstitucijose, kaip tai Vokietijos, kaip jau buvo minėta Rumunijos, ir Lietuvos konstitucijoje, kur sakoma, kad „Ministerių Kabinetas ruošia ir pristato Seimui įstatymų sumanymus“, (str. 60, I posm.).

Toks darbo varymas, kada prie įstatymų leidimo prisideda vyriausybė tiekdamą savo sumanymus ar dalyvaudama Seime diskusijose iš vienos ir Seimo budri vyriausybės darbų ir administracinio aparato kontrolė iš

kitos pusės, yra tikslus ir vykęs parlamentarinės idėjos išreiškimas. Šią mintį ryškiai pabrėžė vokiečių St. Seimo atstovas Koch sakydamas, kad „geriausi demokratybės išreiškimo forma yra parlamentarizmas“⁹.

7. Seimo sudarymas

Mes matome, kad norint tinkamai atstovauti tautos valiai, reikia mūsų amžiaus politinėse sąlygose organizuoti parlamentinis valstybės sutvarkymas, kuriame demokratiniai nustačius parlamento sudarymo būdus gali atsispindėti svarbesnės tautos įvairių grupių aspiracijos. Šioms aspiracijoms atstovauti ir pravesti gyvenime paprastai yra renkamas parlamentas arba Seimas, kurį sudaro Tautos atstovai (V. K. paragrafas 22.). Seimo sudarymas gali būti įvairus ar tai tiesioginių ar tai netiesioginių rinkimų keliu: rinkimuose gali dalyvauti didesnis ar mažesnis rinkikų skaičius, jų socialinė padėtis gali būti įvairi, duodant teisę rinkti galima pastatyti tos teisės gavimo sąlygos ar tai turto ar tai mokslo, ar tai jo socialinės padėties atsieit paėjimo, kilmės žvilgsniu. Taip pat gali būti parlamentarai visai nerenkami, jų narius gali vyriausias valstybės organas – paprastai karalius, paskirti tam tikram laikui arba ir visam gyvenimui. Šis paskyrimas gali duoti teisės parlamento nario teises įpėdininkystės keliu perleisti savo sūnams ar bendrai savo giminei primogenitūros ar kuriuo kitu būdu. Parlamentinėje istorijoje yra žinoma, kad būva taipgi skiriami parlamento nariai, dažniausiai į Aukštuosius Rūmus. Taip Francūzijos Senatas (*chambre des pairs*) buvo karaliaus skiriamas einant 1814 metų charta (str. 27), jų skaičius buvo neribotas, jie galėjo būti skiriami visam gyvenimui ar duodama jiems taipgi įpėdininkystės teisė į parlamento narius. 1815 metais senato nariai buvo padaryti jau su įpėdininkystės teise (*hereditaires*), bet 1831 metų 29 gruodžio įstatymas įpėdininkystės teisę panaikino.

Anglų parlamento Lordų Rūmuose veik visi lordai naudojami įpėdininkystės teise, nors einant *Parliament Act* 1911 met. 18 rugpiūčio yra ir

⁹ Heilfron. Die deutsche Nationalversammlung im Jahre 1919 t. II p. 969.

kitokių lordų, būtent dvasininkų atstovai, Škotijos ir Airijos lordai, kurie tų teisių neturi. Italijos Senato nariai visada yra karaliaus skiriami.

Belgijos 1921 metų konstitucijos pakeitimas padarė senatą renkamu painingu būdu, nes 1. dalis narių renkama, kaip ir parlamento atstovai, 2. dalis provincijos tarybų renkama kiekvienam 200 000 gyventojų vienas senatorius, 3. dalis paties senato renkama. Ši dalis nedidesni, kaip pusė provincijos tarybų rinktų senatorių.

8. Dviejų Parlamento Rūmų klausimas

Jeigu kur parlamentas ir sudaromas ne rinkimų keliu, tai tas galima pasakyti vien apie aukštųjų Rūmų arba senato sudarymą, nors naujųjų amžių tendencija veda prie to, kad ir senatoriai būtų renkami, kas pastato dvejų parlamento Rūmų reikalingumo klausimą. Federaciniais ar net confederaciniais ryšiais sudarytose valstybėse šis klausimas lengvai išsprendžiamas. Visuomet kiekvienai valstybei sudarančiai sudėtinės ar federalinės valstybės dalį yra svarbu, kad jos vietiniai ir specialiniai interesai neprapultų bendroje tautinių interesų grupėje ir nebūtų per mažai atstovaujami arba ir visai paneigti arba vėl, kad didesnės valstybės dalys neslopintų mažesniųjų ir neneigtų jų interesų, kaip dažnai gyvenime atsitinka.

Tokis federalinės valstybės atskirų dalių interesų atstovavimas ir tinkamas gynimas geriausiai yra galimas, kada viena parlamento dalis yra sudaroma ar tai rinkimo ar paskyrimo būdu iš atskirų valstybės dalių atstovų. Šitokia parlamento dalis paprastai vadinama yra aukštaisiais, o tiesioginė visos tautos atstovybė žemaisiais rūmais. Tokią parlamento struktūrą turi visos federalinės valstybės, kaip tai Šiaurės Amerika U. S. A., Vokietija, Šveicarija ir kitos. Šveicarijoje kiekvienas kantonas ar jis mažas ar didelis gyventojų skaičiumi siunčia vis tiek po du atstovų į antruosius rūmus, vadinamus valstybių taryba (*Conseil aux Etats*). Čia pravestas atskirų kantonų lygybės pradai. Modernioji Vokietijos konstitucija sutvėrė taipgi Valstybės Tarybą (*Reichsrat*), kurioje kiekviena valstybės šalis (*Land*) turi mažiausiai vieną balsą. Bal-

sų skaičius auga sulig gyventojų skaičiumi, bet negali prašokti daugiau 2/5 visų balsų. (Vok. Konst. 61 paragrafas). Bet ir ne federalinės valstybės veik visos turi dvejus parlamento rūmus, kurie bendrai dalyvauja įstatymų leidime ir vyriausybės organų sudaryme (Francūzija).

Didelėse valstybėse, kur gyventojų socialinė padėtis yra labai įvairi ir skirtinga, dvejų rūmų parlamentas turi didelės praktinės svarbos ir teigiamos vertės. Mažoms gi valstybėms gal ir mažiau reikalinga antrieji rūmai, bet jų esimas yra visgi naudingas. Taip, pavyzdžiui, jeigu Lietuva būtų turėjusi dvejus rūmus, tai Seimui neprisieūtų imtis sunkios įstatymų aiškinimo pareigos, ką jis jau atliko keletą atvejų. Pirmas atsitikimas buvo, kada reikėjo išaiškinti Seimo rinkimų įstatymo 76 paragrafą del atstovų pasiskirstymo tarp atskirų sąrašų rinkimų apygardose ir antras išaiškinti valstybės konstitucijos 63 paragrafą del šio paragrafo pritaikymo ministerijų baudžiamoms byloms teisme iškelti.

Susirinkus pirmajam Seimui 1922 metų lapkričio mėnesio 13 dieną pirmiausia jo darbas buvo, einant Seimo Rinkimų įstatymo 85 paragrafu išspręsti Seimo išrinkimo teisėtumo klausimą. Šį klausimą besvarstant susidurta, del atstovų paskirstymo teisėtumo rinkimų apygardose atskiriems sąrašams su Rinkimų įstatymo 76 paragrafu ir jo pritaikymu Vyriausios Rinkimų Komisijos.

Kai kurie minimos komisijos sprendimu nepatenkinti iškėlė 76 paragrafo aiškinimo klausimą, kuriuo Seimas užsiėmė 1922 metų gruodžio mėn. 1 dieną ir patvirtino Vyriausios Rinkimų Komisijos aiškinimą. Šis aiškinimas yra toks, **kad renkamasis skaičius yra tas minimumas, kuris renka atstovą, kad negavę renkamojo skaičiaus sąrašai negauna nė vieno atstovo ir likučių klausimo sprendime nedalyvauja; kad likutis yra tas skaitmuo, kuris gaunamas padalinus bendrąjį skaičių visų apygardoje paduotų balsų už kandidatų sąrašą į renkamąjį skaičių. Tokiu būdu kokio nors sąrašo balsų skaičius, tai del to sąrašo nėra dalyvio ir nėra likučių**¹⁰. Seimo mažumos

¹⁰ Seimo Stenogramos 6 pos. 1922 m. gruod. mėn. 1 dienos p. 7.

(žydai, lenkai ir soc. dem. bei bolševikai) nuomonė buvo kitoki, būtent, ir negavus renkamojo skaičiaus kandidatų sąrašo gautieji balsai galima skaityti likučiais. Tokis aiškinimas neatatinka Seimo Rinkimų įstatymo 76 paragrafo, kuris yra šioks: „Skirstant atstovus kandidatų sąrašams, daroma taip: balsų skaičius paduotas vienoje apygardoje už visus kandidatų sąrašus dalinama į apygardos atstovų skaičių; gautasai dalmuo yra „renkamasai skaičius“; paduotų už kiekvieną kandidatų sąrašą balsų skaičius dalinamas į „renkamąjį skaičių“ (be trupmenų); gautieji iš šio pastarojo dalinimo skaičiai parodys, kiek narių išrinkta iš kiekvieno kandidatų sąrašo.

Jei padalinus neprisirinks pilnas rinktinų atstovų skaičius, tai antrojo dalinimo likučiai reikia surašyti iš eilės pagal jų didumą, pradėdant nuo didžiausiojo, ir sąrašams, gavusiems didžiausių likučių, duodama po vieną atstovą, ligi tuo būdu bus sudarytas pilnas rinktinų atstovų skaičius¹¹.

Del valstybės konstitucijos 63 paragrafo aiškinimo reikia pasakyti, kad Seimas visai teisėtai tuo klausimu užsiėmė ir jį tikslingai išsprendė. Ir štai kodėl. Ministerių pirmininkas Galvanauskas vyriausybės vardu prisiuntė Seimui 1924 metais vasario 6 dieną raštą klausdamas Seimo nuomonės, ar teismas turi teisės iškelti ministerių pirmininkui ar kuriam nors ministeriui baudžiamąją bylą, neatsiklausęs Seimo, kaip to reikalauja valstybės konstitucijos 63 paragrafas.

Gavęs šį raštą, Seimas apsvarstė jį, Teisių ir Redakcijos komisijos referentui padarius pranešimą ir priėmė sekančią atst. E. Draugelio pasiūlytą rezoliuciją:

„Seimas, apsvarstęs Teisingumo Ministerio iškeltąjį klausimą del Lietuvos valstybės konstitucijos 63 paragrafo taikymo buvusių ministerių Purickio ir Voldemaro byloms, randa, kad minimas konstitucijos paragrafas turi būti taikomas Ministerių baudžiamosioms byloms,

¹¹ Seimo Rinkimų įstatymas, 76 paragrafas (V. Ž. 98 Nr. 793 eil.).

nustatytoms L. V. konstitucijos 63 paragrafu ir eina kitų dienotvarkės punktų svarstyti.“¹²

Šitokis atsakymas į Ministerio Pirmininko p. Galvanausko minėtą raštą buvo visai teisėtai remiamas tuo, kad viena, p. p. Purickiui ir Voldemarui bylos buvo dar tik keliamos, o kita, kad L. V. Konstitucijos 63 paragrafas aiškiai tos teisės Seimui duodąs, nes šis paragrafas šiaip skamba: „Iškelti Respublikos Prezidentui, Ministeriui Pirmininkui ar kitam kuriam Ministeriui baudžiamąją bylą del jų tarnybos nusikaltimų ar del valstybės išdavimo turi teisės tik Seimas absoliutine visų atstovų balsų dauguma.

Iškeltą bylą sprendžia aukščiausias Lietuvos Teismas.“

Jei, nežiūrint į viršų minėtą atsisakyti nuo Aukštųjų Rūmų, tai galima užsiduoti klausimą, ar ne tiksliau būtų, kad vietoj aukštųjų Rūmų visgi būtų pastatyta tam tikra institucija, būtent tautinė ekonominių interesų atstovybė.

Tokia atstovybė būtų labai naudingas įstatymų leidimo darbe organas, nes Seimas yra politinė atstovybė ir atstovauja dažniausiai politines šalies tendencijas, o ekonominė atstovybė, kurią turėtų sudaryti atskirų ekonominių grupių ir profesinių organizacijų atstovai, gali tinkamai svarstyti ir duoti nurodymų ar padėti spręsti ekonominiai-profesinius interesus normuojančius įstatymų sumanymus. Šiuo nauju politinio gyvenimo klausimu teko man kitoje vietoje išsirtarti¹³. Čia noriu dar pridurti, kad šis klausimas buvo keliamas Francūzijos Parlamente pirmą kartą 1894 metų kovo 16 dieną ast. kun. Lemire, paskum 1919 metų spalį 21 dieną ir Marc Sangnier 1920 m. gegužės 21 dieną.

Tautinės ekonominės atstovybės idėja gavo savo realizavimą Vokietijos konstitucijoje, bet reikia pasakyti, kad ši atstovybė, kuri buvo

¹² Diskusijos Seime šiuo klausimu galima rasti: Seimo Stenogramos 129 posėdis 1924 m. spalio 29 dienos.

¹³ Dr. P. V. Raulinaitis. Tautinis ekonominių interesų atstovavimas užsieny ir Lietuvoje. „Lietuvos Ūkis“ Nr. 12.

priimta kaip kompromisas su ekonominės demokratijos šalininkais, neturi jokios sprendžiamosios galios įstatymų leidimo srity. Jai duota teisės vien pareikšti savo nuomonę visais ekonominio ir socialinio pobūdžio įstatymo sumanymo atvejais bei patiekti šioje srityje savo įstatymų sumanymų (Vok. k. 151–165). Ši naujovė politinės teisės srityje yra sveikintina ir jos gyvenimo rezultatai sektini giliu dėmesiu.

Kaip matome yra visokie parlamentų sudėties būdai, tad pažiūrėkime arčiau kokis yra geriausias ir tiksliausias kelias parlamento sudėčiai sudaryti.

9. Parlamento rinkimo įstatymai

Mūsų Steigiamasai Seimas, priimdamas Valstybės Konstituciją turėjo galvoje naujausius ir demokratingiausius būdus Seimui sudaryti, nes kaip žinome konstitucijoje yra aiškiai pasakyta sekantis: „Atstovai renkami visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu, proporcingąja rinkimų sistema. Rinkimų tvarką ir atstovų skaičių nustato įstatymas“ (23 paragrafas). Priėmus šiuos nuostatus, buvo išleistas taipgi ir rinkimų įstatymas. Tiesa, Steigiamajam Seimui rinkti dar Valstybės Taryba išleido rinkimų įstatymą. Šis įstatymas nuosakiai įgyvendindamas rinkimo visuotinumo ir proporcingumo dėsnių buvo pagrįstas atstovų paskirstymui vadovautis žinomąja d’Hondt atstovų paskirstymo sąrašams sistema. Bet šią sistemą St. Seimas papkaitė.

Viršuj minėti rinkimų dėsniai pasiliko tie patys, įvesta buvo tik atstovų paskirstymo dėsnis visai naujas, panašus į anglų rinkimų teoretiko Hare sugalvotus dėsnius. Naujo atstovų paskirstymo dėsnio pritaikymas, pagarsėjęs 76 paragrafo rinkimų įstatymo paragrafu nepatenkino tautinių mažumų, kurios šio paragrafo aiškinti kreipėsi net į pasaulio žinomus mokslininkus, kaip va: Paryžiaus prof. A. de Lepradelle, Berno prof. Burkhardt, Berlino prof. Triepel, kurie savo aiškinimuose kiek skyrėsi nuo mūsų Vyriausios Rinkimo Komisijos pirmininko p. Leono, Teisių fakulteto dekanı, aiškinimo, kursai ir

buvo pritaikintas rinkimams, juo labiau, kad patsai Seimas tą aiškini-
mą pripažino vieninteliu teisėtu¹⁴.

Rinkimai į Seimą gali būti ir demokratiniai ir visuotini ir propor-
cingi ir lygūs ir slapti, bet juose gali nedalyvauti moters, kaip yra mūsų
laikais dar kai kuriose valstybėse, antai: Francūzija, Šveicarija ir kitos.
Kitur moterys turi mažiau teisių rinkimuose negu vyrai, taip Angli-
joje. Čia balsuoti gali tik 30 metų sukakusios. Pati rinkimų technika
yra labai įvairi. Rinkimams sudaroma kandidatų sąrašai, balsuojama
sąrašais arba už atskirus asmenis kortelėmis ir tt.

Praėjus rinkimams, Seimas renkasi Respublikos Prezidento šau-
kiamas, sprendžia apie savo išrinkimo teisėtumą (85 paragrafas Sei-
mo rink. įst.) ir pradeda eiti, viduje susitvarkęs savo kaipo tautos
valios reiškėjo, pareigas (V. K. Seimas, 22–39 paragrafai).

10. Seimo atstovų teisės

Pažiūrėkime dabar kokių teisių ir kokių pareigų bei privilegijų turi
Seimo atstovai.

Pirmiausia del Seimo atstovų pareigų. Jos yra didelės ir šventos.
Visa tauta duoda kiekvienam atstovui nevaržomai jos vardu kalbėti
jos norus ir pageidavimus. Tautos noro ir valios reiškimas eina visoje
Seimo darbuotėj, leidžiant įstatymus, nustatant sutartimis santykius
su kitomis valstybėmis, pastatant vyriausybę, kuri valdo šalį, pri-
žiūrint ir kontroliuojant jos darbus ir daboiant, kad administracijos
aparato valdininkai tinkamai ir sąžiningai eidami savo pareigas būtų
naudingi gyventojams ir visai šaliai. Be to, dar Seimo atstovai ima-
si eiti daug netiesioginių pareigų, kaip tai, pranešimas visuomenei,
paskaitomis ir mitingais auklėti ir kultūrinti mūsų šalies gyventojus.
Kiek tai jiems pavyksta paminėsime kiek vėliau.

Patekęs į Parlamentą ir tapęs tautos atstovu, asmuo prie didelių ir
garbingų pareigų įgauna išimtinų teisių, kurios, be abejo, yra reikalin-
gos tinkamai atlikti tautos atstovo pareigas.

¹⁴ Seimo Stenogramos 6 pos. 1922 metų gruodžio mėn. 1 d. p. 7 ir sek.

11. Seimo teisės

Kas dėl parlamento, kaip tokiu, teisių, tai jam priklauso teisė pačiam spręsti apie jo sudėties teisėtumą po naujų rinkimų (Rink. įst. 85 paragrafas). Ši teisė pripažįstama ir skaitosi tradicine parlamento teise daugely valstybių, bet yra taipgi ir išimčių. Vokietijos konstitucija nustato, kad rinkimų teisėtumą sprendžia taip vadinamas *Wahlprüfungsgericht*, kurį sudaro trys *Reichstago* rinkti ir du *Reichsverwaltungsgericht* teismo nariu, visą sprendimo procedūrą veda valstybės komisaras (Vok. Konst. 31 str.). Anglijoje parlamento atstovų rinkimo teisėtumą sprendžia taip pat teismas. Ši procedūra įvesta todėl, kad rinkimų teisėtumą sprendžiant nebūtų vadautasi politiniais, o vien įstatymo motyvais. Be to, Seimas (parlamentas) patsai renka sau Pirmininką ir Prezidiumo narius. Patsai Seimas nustato savo darbui statutą (V. K. 33). Seimo sesijos ir posėdžiai šaukiami paties Seimo nustatyta tvarka (V. K. 34).

Bet Seimas reikia sušaukti reikalaujant Respublikos Prezidentui arba tam tikrai atstovų daliai (Lietuvoje 1/4, Vokietijoje 1/3). Nors Seimas patsai renkasi ir tvarkosi konstitucijos įstatymų ribose, bet Respublikos Prezidentui arba karaliui duodama teisė parlamentą (Seimą) paleisti. Šią teisę turi veik visų valstybių viršininkai ir ją gana dažnai vartoja.

12. Ar galimi atstovų mandatai

Atskiri Seimo atstovai turi nemaža teisių, kurias jiems veik vienodai bendruose bruožuose suteikia valstybių konstitucijos. Savo darbuose atstovai vadaujasi tik savo sąžine ir negali būti jokių mandatų varžomi (V. K. str. 36). Atstovui esminis mandatas yra tas, kad jis turi klausyti savo rinkikų noro ir jiems duoti savo pritarimą, nes atėjus kitiems rinkimams atstovas, neklausęs savo rinkikų balso, jau daugiau nebedrįs pasirodyti ir savo kandidatūrą pastatyti. Todėl šis esmės motyvavimas dažniausiai pašalina visokį mandatų davimo reikalą. Nors šis klausimas, tiesa, yra labai plačiai teisės literatūroje diskutuojamas ir nėra užmestas, bet valstybių praktikoje negyvendinamas.

Kad ir trumpas yra laikas parlamentų gyvavimo, bet yra tokių asmenų, kurie norėtų įvesti konstitucijon, kad parlamento narį gali jo rinkikai atšaukti. Tiesa, tas būtų padaryti sunku prie dabartinių proporcingų ir visuotinių rinkimų, nes iš kur galima žinoti kas yra, slaptu balsavimu renkant, vieno ar kito atstovo rinkikai ir kokį jie gali teisės pagrindą pastatyti vieno ar kito atstovo atšaukimui.

Jau net XVIII amž. Robespierre (1793 met.) reikalavo, kad Francūzijos konstitucijoje būtų įrašytas atstovų atšaukimo dėsnys. Prieš dvidešimts metų Francūzijos Atstovų Rūmams buvo patiektas privalomojo mandato atstovams įstatymo sumanymas, pasirašytas atstovų Chauviere, Baudin, Vaillant, Walter (paskelbtas 1894 met. *Journal officiel p. 2009 et Documents parlementaires*). Šis pasiūlymas gana originalus ir reikalauja, kad atstovas paduodamas savo kandidatūrą duotų kartu raštu ir savo programą, bent 50 rinkikų pasirašytą. Vietos tautos teisėjas turi sekti to atstovo darbuotę ir spręsti ar ji atitinka jo paduotai programai ar ne. Jeigu ne, tai tas atstovas teisėjo sprendimu pašalinamas iš parlamento. Šis pasiūlymas, žinoma, nebuvo priimtas, nes būtų iš tautos atstovybės padaryta vien civilinių sutarčių pamatais susirinkusiųjų asmenų institucija.

Mandatų teorija yra atmesta ir net atstovų atsisakymas *en blanco* neturi jokios juridinės galios. Mes žinome, kad ir mūsų partijos rinkimuose į Seimą ėmė raštu iš savo kandidatų atsisakymus *en blanco* atsargos dėlei. Mūsų parlamento praktikoje dar tokis atsisakymas oficialiniai nebuvo panaudotas, bet Francūzijoje jam neduodama jokios galios. Taip, atstovas Cluseret 1888 met. turėjo nuo rinkikų imperatyvų mandatą, bet parlamentas į tai nekreipė jokio dėmesio. Paryžiaus atstovai Dejante ir Groussier buvo 1893 met. davę atsisakymą *blanco*, rinkimų komitetas jį pasiuntė parlamentui 1896 met., bet parlamento pirmininkas į tai jokio dėmesio neatkreipė¹⁵.

¹⁵ Duguit. Traite de droit constitutionnel 2 t. p. 426, 499 sek., 503, 510 etc. Esmein. Elements de droit constitutionnel 1 vol. 446 sek. Dandurand. Le mandat imperatif 1896. Briol. Du mandat legislatif 1905.

Veik visos svarbesniųjų valstybių konstitucijos draudžia tokius mandatus ir nepripažįsta parlamento atstovų atsisakymo *blanco*. Tą mes randame francūzų konstitucijose 1791, 1848, 1875 metų, Vokietijos konstitucijoje 1919 met. 2 str., Lietuvos konstitucijoje str. 36, Belgų konstitucijoje 1831, 1892, 1893, 1919, 1921 metų, taipgi Šveicarų konstitucijoje 1874 met., 91 str., Austrų konstitucijoje 1920 met. str. 56, daugumoje Amerikos valstybių. Nors Anglijoje nėra teksto, nes Anglai neturi rašytos konstitucijos, bet Anglų juristai irgi tos pat nuomonės; net XVIII gale jau buvo ta mintis reiškiamą garsaus juristo Blanckstone. (*Commentaries on the laws of England 1765.*)

Šioje krypty, bet visai priešingos nuomonės reiškėjas yra vokiečių juristas Laband, jis sako, kad atstovai negauna teisių iš rinkikų, bet iš konstitucijos. Tos pat nuomonės laikosi Saripolos, Orlando, Michoud. Garsus gi viešiosios teisės žinovas Jellinek (*Allgemeine Staatslehre*) sako, kad tarp parlamento ir rinkikų nors ir nėra teisės, bet visgi yra fakto santykių¹⁶.

13. Seimo atstovų privilegijos

Be neribotų teisių tautos atstovų, kurias jie gauna tautos valiai reikšti, parlamentų nariai naudojami dar ir didelėmis privilegijomis. Atstovas negali būti teismo baudžiamas del savo kalbų, pasakytų pareigas einant (V. K. 37). Atstovo asmuo neliečiamas. Atstovą suimti galima tiktai Seimui sutikus, išskyrus tuos atsitikimus, kad atstovas yra užtiktas nusikaltimo vietoje. Jeigu atstovas tokiu būdu suimamas, tai apie jo suėmimą ir suėmimo pamatą turi būti pranešama Seimo Pirmininkui ne vėliau, kaip per 48 val. Pirmininkas praneša Seimui artimiausiame posėdyje. Seimas gi gali suimtajam atstovui laisvę grąžinti (V. K. 38 Seimo).

Be to, Lietuvos atstovai turi teisės nemokamai važinėti visais Lietuvos geležinkeliais ir už savo darbą gauna atlyginimą, kurį nustato

¹⁶ Smulčiau pas pačius autorius, taipgi Duguít. op. cit. p. 510 etc.

įstatymas (V. K. 39 str.). Šios atstovų privilegijos randamos veik visu valstybių konstitucijose, kam galima pritaikinti gražios Ovidijaus eilės: „Facies non omnibus una nec diversa tamen, qualem decet esse sororum.“

Pažvelgę į Seimo ir jo atstovų teises bei privilegijas pažiūrėkime į tai, ką gali parlamentas ir kokie jo santykiai su individualinėmis asmenų teisėmis.

14. **Parlamentas ir asmeninės teisės**

Čia nebus kalbos apie tai, kaip ir kiek gali būti praplėstos ar siaurintos Lietuvos piliečių teisės, laiduotos jiems Valstybės Konstitucijos antruoju skyriumi „Lietuvos piliečiai ir jų teisės“ str. str. 8 ligi 21 imtinai, kadangi šios teisės, nors ir konstitucinės ir pamatinės, bet gali būti atmainytos arba pakeistos laikinai ar visiškai tos pačios konstitucijos numatyta tvarka Respublikos Prezidento (str. 32 V. K.) arba paties Seimo (V. K. str. str. 102–103). Svarbu čia išaiškinti prasmę plačiose visuomenės masėse turimos nuomonės, kad **parlamentas (Seimas) gali visa padaryti**.

Taip, parlamentas gali labai daug, bet ne visa ką tik jis nori. Parlamentas gali leisti įvairiausių, nors ir nekonstitucinius įstatymus Lietuvoje ir nėra galios, kuri pasipriešintų arba išdrįstų parlamento išleistųjų įstatymų nevykinti. Parlamentas gali išleisti įstatymų, kuriais būtų nustatyta, kad visi šalies gyventojai būtų laimingi ir turtingi, bet nėra tokios galios, kuri visa tai galėtų gyvenime realizuoti. Nes vis tiek visus žmones nepadarysi laimingais, nes kaip buvo, taip ir pasiliks ligonių, nesveikų, mirštančių ir jokiis įstatymas jiems nei gyvybės, nei sveikatos nebegražžins ir nuo mirties nebeapsaugos; taip pat parlamento išleistas įstatymas padaryti visus gyvenančiais turtingume ir pertekliuje nieka negelbės, kaip buvo skurdas ir neturtas, taip ir pasiliks, kaip buvo neturtingų, taip ir bus, nebent kiek parlamentas protingomis ekonominėmis ir socialinėmis reformomis gali vien pagerinti ir pakeisti esamąją padėtį.

Tiesa, parlamentas paprastai ir nesiima leisti tokių įstatymų, kurių įvykinimas sveikam protui atrodo negalimas.

Bet ne čionai klausimo parlamento ir asmeninės padėties svarba. Mes norime vien pasakyti, kad parlamentui nepravartu kištis į individualinę juridinę padėtį ir ją keisti, ytin jei tas liestų tos padėties praeitį. Taip pat parlamentui nepridera ir ateičiai keisti individualinę asmens juridinę padėtį. Kas dėl praeities, tai kai kuriose konstitucijose tas yra formaliniai parlamentui užginta. Taip Jungtinių Amerikos Valstybių konstitucija sako, kad **nebus išleista įstatymo *ex post facto*** (str. sek. 9 paragr. 3). Tas pat yra uždrausta daryti ir atskirų unijos valstybių parlamentams (sek. 10 paragrafas 1). Mūsų valstybės konstitucija šiuo klausimu visai tyli, nes tėra tik bendrai pasakyta, kad „Seimas leidžia įstatymus. Įstatymų skelbimo tvarką ir jų įsiteisėjimo laiką nustato atskiras įstatymas“ (V. K. str. 27). Konstitucijoje minimas atskiras įstatymas dėl įstatymų leidimo tvarkos ir jų įsiteisėjimo laiko jau yra išleistas ir veikia nuo 1924 metų sausio mėn. 1 dienos (V. Ž. 149 nr.). Šiame įstatyme tėra pasakyta, kad įstatymas pradeda veikti keturioliktą dieną, jį „Vyriausybės Žiniose“ paskelbus, jei pačiame įstatyme nenumatyta kitaip (str. 7).

Iš šio įstatymo galima išvesti, ir įstatymų leidžiamoji Seimo praktika tam duoda labai daug pavyzdžių, kad įstatymų veikimas gali būti padarytas ir praeičiai. Todėl ir asmeninė juridinė situacija ***ex post facto*** gali būti įvertinta ir įstatymu sankcionuota arba pakeista. Civilinės teisės nuostatuose yra, kad atskirų asmenų sudarytos sutartys ir neprieštaraujančios įstatymams yra įstatymo galios susitariantiems asmenims¹⁷. Kada tokiu pamatu yra sudarytas juridinis aktas, kuris pagimdo asmeninę teisę arba pareigą, tai šiuo atveju parlamentas neturi kištis, nes šios sutartys yra neliečiamos; nes parlamento šios sutarties pakeitimas ir nustatymas, pav., kad vietoj sutartų 50 000 litų už tam tikrą žemės ūkį reikės mokėti tik 10 000 litų būtų neleistinas

¹⁷ Napoleono Kodeksas str. 1134.

ir negalimas dalykas. Šiuo ir panašiais atvejais parlamentas gali vien pakeisti sutartos sumos mokėjimo ir perkamojo turto perleidimo sąlygas, jis gali pinigų mokėjimą atidėti ir turto perleidimo apystovas sudaryti kitokias. Bet toksai parlamento nutarimas turi būti bendras ir liesti ne vieną kurią, bet visas panašias sutartis.

Kadangi konstitucija šioje srity leisti įstatymus Lietuvos Seimui nedraudžia, tai jis gali pasielgti savo nuožiūra. Bet parlamentas paprastai imasi leisti bendrus nuostatus ir dažnai tuo atveju pakeičia asmeninę juridinę padėtį, kaip, va, daugely valstybių karo metu išleistieji moratoriumo įstatymai, kurie atidėjo skolų ir sutarčių bei kitų pasižadėjimų atsiteisimo terminą¹⁸.

Galime paimti pavyzdį šiuo reikalu iš finansinės valstybinio gyvenimo praktikos srities. Normaliniais prieškariniais laikais privatūs asmenys darydami tarpu savęs sutartis ir duodami vieni kitiems įvairiausių juridinio santykiavimo pasižadėjimų nustatydavo savo piniginių prievolių didumą tuo laiku buvusių apyvartoje sveiku, pilnaverčiu pinigų – rusų rubliais. Tas pat buvo daroma ir Lietuvos Valstybei susikūrus – sutarčių ir pasižadėjimų prievolės buvo nustatomos tuo laiku kursuojančiais ir turinčiais tam tikrą realinę vertę pinigais. Bet laikui bėgant visų tų pinigų kursas žymiai nupuolė ir atsiteisimas tais pat pinigais, tais pat vienetų skaičiais sudaro didelės skriaudos tiems asmenims, kurie turi tuos nustojusius vertės pinigus gauti.

Įstatymų leidėjas, nustatydamas šioms sutartims ir pasižadėjimams atsiteisti atsiskaitymo dienos kursą, gal elgiasi politiniai-ekonominius motyvais, bet visgi, kad ir bendrais nuostatais, keičia individualinę kiekvieno suinteresuoto asmens juridinę padėtį.

Taip pasielgė mūsų Seimas, priimdamas piniginio vieneto įstatymą 1922 metų rugpjūčio mėn. 18 dieną, kur nustato, **kad aukščiau sudaryti ostmarkėmis, ostrubliais arba kitais piniginių vienetais dokumentai ir aktai, vienai pusei reikalaujant, pildomi litais įmokėjimo termino dienos kursu** (4 paragrafas).

¹⁸ Taip pat Jéze. Cours de droit public. Paris 1924 p. 37 sek.

Šiam Seimo nustatymui atitaisyti, visuomenės bendrai nuomonei reiškiantis, įneštas kiek teisingesnio atsiteisimo būdų įstatymo sumanymas iš Ministerių Kabineto į Seimą pabaigoje 1924 metų buvo Seimo priimtas 1925 metų bal. 3 dieną, bet Prezidento grąžintas persvarstyti antru kartu¹⁹.

Kol kas buvo kalba dėl praeities asmeninės juridinės padėties ir parlamento teisių į tos padėties keitimą. Dar bent keliais bruožais parodykime, ar parlamentas gali ateičiai asmeninę juridinę padėtį, ne individualiniu keliu, kas turėtų būti neleistina, bet generaliniu, ir impersonaliu keliu keisti? Turi būti bendras principas – *Tempus regit actum*, kuriuo vadaujantis praeity sudaryti nors ir nereguliarūs aktai – ateičiai gali generaliniu keliu parlamento nutarimu įgauti reguliarinio ir teisėto pobūdžio. Sakysime, praeity sudarytos tam tikra forma jungtuvės, nors ir jos buvo neteisėtos, ateičiai gali būti padarytos teisėtos, nustatant, kad tam tikras, buvęs neteisėtu, jungtuvių būdas ateičiai skaitomas teisėtas kartu ir tos jungtuvės, kurios praeity buvo šiuo būdu įvykusios.

Taip pat praeity įstatymų ar sutarčių keliu duotos valstybės koncesijos gali parlamento būti pakeistos ateičiai pridėdant naujas papildomas ir generalines sąlygas. Jei, sakysime, Lietuvos Seimas priims jam patiektą svarstyti koncesijos įstatymo sumanymą, duodantį teisę akcinei bendrovei „Galybė“ pastatyti elektros stotis ant Neries ir Nemuno upių tam tikrose vietose ir naudoti tūlą upės ilgį tam tikromis sąlygomis 50 metų, tai tas pat Seimas galės prie jau išleistų sąlygų, atsižvelgdamas visuomenės ir valstybės labo, pridėti dar naujų sąlygų, kaip, va, tam tikras nustatymas žuvims praeiti upėse, sanitarinė ir inspekcinė dirbtuvių priežiūra, bet šios sąlygos turės būti bendros ir ne specialiniai vien „Galybės“ akcin. bendrovės.

¹⁹ Šiuo klausimu. Mano straipsniai „Rytas“ Nr. Nr. 1924 met. 233 (244), 1925 met. 4 (309).